

การบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทยตามหลักพุทธธรรม Thai TV Drama Production Management According to Buddha-Dhamma

กันยา เกี้ยวसान*

Kanya Kiewsaarn

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Buddhist Studies Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail : kittymeaw7@hotmail.com

Received : September 07, 2021

Revised : April 22, 2022

Accepted : April 23, 2022

บทคัดย่อ

วิจัยเรื่อง การบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทยตามหลักพุทธธรรม มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการบริหารงานในกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย (๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย และ (๓) เพื่อเสนอแนะแนวทางประยุกต์หลักพุทธธรรมของผู้บริหารในการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยทำการศึกษาใน ๒ วิธี คือ การศึกษาวิจัยข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่ได้วิเคราะห์การดำเนินงานมาเป็นแนวทางในการบริหาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นของการบริหารงานทีมงานและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในระหว่างการทำ กลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการบริหารกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย ๓ กลุ่ม รวม ๙ ท่าน

ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาการบริหารงานในกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทยคือ (๑) การสื่อสารระหว่างกัน (๒) การใช้อารมณ์ของตนเองเป็นหลักในการตัดสินใจ (๓) การส่งต่ออารมณ์ให้ผู้รับผลงานต่อเกิดความไม่เข้าใจ มีข้อผิดพลาด ปัญหาใน ๓ ข้อนี้เป็นผลกระทบไปถึงระหว่างทางในกระบวนการจัดการ รวมถึงกระทบถึงปลายทางสายงานสนับสนุนในหน้าที่หลักในการรับรู้เรื่องต้นทุนการผลิต รายรับ รายจ่าย รวมถึง การประสานงานทั่วไปที่รับผิดชอบติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกและภายใน แนวทางประยุกต์หลักพุทธธรรมของผู้บริหารในการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย คือ สาราณียธรรม ๖ หลักคิด หลักธรรมคือ “แนวทาง ๒ ระดับของกระบวนการถ่ายทำละครโทรทัศน์ไทย” อธิบายได้ว่าแนวทางระดับปัจเจกบุคคล และ ระดับกองถ่ายละครฯ เชื่อมโยงหลักพุทธธรรม สังคาลสูตร ในการอยู่ร่วมกันในหน้าที่ ๆ แตกต่างกัน ในชีวิตประจำวันของทุกคนในกองถ่ายละครฯ

คำสำคัญ: การบริหารงาน; กองถ่ายละคร; โทรทัศน์ไทย; หลักพุทธธรรม

* นางสาวกันยา เกี้ยวसान Miss Kanya Kiewsaarn

Abstract

This thesis It has three objectives: (1) To study the condition of problems in the management of Thai TV drama productions, (2) To study the principles of Buddhism in accordance with the management of Thai TV drama productions (3) To suggest guidelines for applying Buddhist principles of executive in the management of Thai TV drama productions. It is a qualitative research study. by studying the information from the document and in-depth interviews from Group of people involved in the management of Thai TV dramas, 3 groups, 9 people.

The results showed that Problems in management of Thai TV dramas, (1) communication between each other (2) using one's own emotions as the basis for decision making (3) conveying emotions to the recipient of the work to cause misunderstandings or errors. Problems in these three sequences affect along the way in the management process, including: Affects the endpoint of the supporting line in the main role of recognizing production costs, income, expenditure, including general coordination responsible for liaising with external and internal departments. Approaches to the application of Buddhist principles of executive in the management of television drama productions are Saranee Dharma 6 Principles The principle of dharma is "A 2-level, approach of the Thai TV drama filming process". Explain that the approach at the individual level and the production level of the drama connect the principles of Buddhism, the Singalaka Sutra, in coexistence in different duties In the daily life of everyone on the set of the drama.

Keywords: Management; Drama Production; Thai TV; Buddha-Dhamma

บทนำ

ความเป็นมาในการประกอบอาชีพนักแสดง นักร้อง ผู้จัดละครโทรทัศน์ หรือผู้ทำภาพยนตร์ ถือเป็นอาชีพสุจริตในวงการบันเทิง เนื่องจากมีความผูกพันมาอย่างยาวนานและมีบทบาทกับคนในสังคมนั้น ๆ ดังที่ Bastian Clevé กล่าวไว้ว่า "Movies are make-believe. They are designed to portray reality to such an authentic degree that even stories taking place millennia ago in far-away galaxies look true and convincing."^๑ หนังสือเรื่องสมมุติ พวกเขาได้รับการออกแบบมาเพื่อถ่ายทอดความเป็นจริงในระดับที่แท้จริงที่แม้แต่เรื่องราวที่เกิดขึ้นนับพันปีมาแล้วในกาแลคซีอัน

^๑ Bastian Clevé, **Film Production Management**, Third edition, (Burlington: Focal Press, 2006), p. 1.

ไกลโพ้นก็ดูสมจริงและน่าเชื่อ สอดคล้องความสำคัญในอาชีพที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้อธิบายถึงคุณลักษณะความเกี่ยวเนื่องในเรื่องการมีชีวิตร่วมกันในการประกอบอาชีพไม่ว่าจะเป็นอาชีพค้าขายสัตว์ ค้าขายศัสตรา ค้าขายเนื้อสัตว์ หรือค้าขายสุรา ค้าขายยาพิษ”^๒

ละครโทรทัศน์ไทย เป็นรายการโทรทัศน์ที่กำเนิดขึ้นพร้อมกับการก่อตั้งสถานีโทรทัศน์แห่งแรกในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ที่สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง ๔ บางขุนพรหม ในยุคแรกละครโทรทัศน์ไทยเป็นการนำการแสดงในรูปแบบละครเวทีที่เคยได้รับความนิยมมาแสดงสดในโทรทัศน์ไทย โดยนำเรื่องราวมาจากละครเสภาละครอิงประวัติศาสตร์หรือละครพูดพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ ยุคเฟื่องฟูของละครโทรทัศน์ไทยเกิดจากที่นักแสดงละครเวทีเริ่มเข้ามาในวงการโทรทัศน์ไทยมากขึ้น จึงทำให้มีคณะละครโทรทัศน์ไทยเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ต่อมาสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง ๗ มีการบุกเบิกด้านละครไทยมากขึ้น โดยมีการนำเรื่องราวจากละครเวทีภาพยนตร์และเรื่องราวที่แต่งขึ้นใหม่มาใช้เป็นบทละครโทรทัศน์ไทย โดยมีการแข่งขันกันผลิตละครเพื่อนำมาออกอากาศ”

การผลิตรายการละครโทรทัศน์เริ่มต้นจากการสรรหาบทประพันธ์หรือเค้าโครงเรื่อง (Plot) มาจากการเกิดปัญหาในครอบครัว ปัญหาในชุมชน ตลอดจนความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งลี้ลับต่าง ๆ นำมาผูกปมสร้างเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจและชวนติดตาม เพื่อนำมาเขียนเป็นบทละครโทรทัศน์และเข้าสู่กระบวนการผลิตละครโทรทัศน์ต่อไป โดยมีนักแสดงเป็นผู้ถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกนั้นให้กับผู้ชม^๓ คงปฏิเสธไม่ได้ว่าเบื้องหลังความสำเร็จของดารา นักแสดงและผู้จัดละครโทรทัศน์เหล่านั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้แน่ถ้าไม่มีบุคคลเหล่านี้เข้ามา วางแผน วางระบบ ออกแบบ เตรียมการในการถ่ายทำ นั่นคือ บุคลากรสายงานอาชีพหลากหลายทางด้านการผลิตละครโทรทัศน์ที่เข้าร่วมตัวกันในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ อาทิ ผู้กำกับการแสดง ผู้ช่วยผู้กำกับแสดง ทีมกล้องและผู้ช่วย ทีมศิลปกรรม ผู้จัดการกองถ่าย ประสานงานธุรกิจกองถ่าย การเงินกองถ่าย ธุรกิจสถานที่ ทีมเครื่องแต่งกาย ช่างแต่งหน้า ช่างทำผม ทีมควบคุมการติดต่อและต่อเนื่อง ทีมสวัสดิการ และอื่น ๆ อีกมาก ที่มาร่วมกันสร้างสรรค์ผลงานละครกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทยสักหนึ่งเรื่อง พร้อมผลักดันนักแสดงในสังกัดของตนเองให้สวมบทบาทตัวละครที่ได้รับอย่างเต็มฝีมือ เพื่อให้ผู้ชมได้ติดต่อกับบอรรถรสของละครที่ทีมงานผลิตออกมาสู่สายตา^๔

^๒ ชุ.สุ.อ. (ไทย) ๒/๔๐๗.

^๓ สีนียา ไกรวิมล, “ลักษณะของบทละครโทรทัศน์ไทยที่ได้รับความนิยมช่วงหลังข่าวจากปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๔”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

^๔ สีนียา ไกรวิมล, “ลักษณะของบทละครโทรทัศน์ไทยที่ได้รับความนิยมช่วงหลังข่าวจากปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๔”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

^๕ อองอาจ สิงห์ลำพอง, กระบวนการผลิตละครโทรทัศน์, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น ๒๕๕๗), หน้า ๖๙.

เห็นได้ว่ามีบุคลากรจำนวนมากและหลากหลายแขนงอาชีพเข้ามารวมตัวกันเพื่อร่วมทำงานในระยะเวลาดำเนินการ ซึ่งการถ่ายทำละครโทรทัศน์ไทยหนึ่งเรื่องต้องใช้ระยะเวลาในการถ่ายทำอย่างน้อยไม่ต่ำกว่าเจ็ดเดือนขึ้นไป บางเรื่องก็ข้ามปีกันเลยทีเดียว ซึ่งแน่นอนว่าที่ใดมีบุคคลมากกว่าหนึ่งจากพื้นฐานที่มาแตกต่างกันด้วยคุณวุฒิ วิทยุฒิ และประสบการณ์ ย่อมก่อให้เกิดปัญหาในการอยู่ร่วมกันไม่มากนักน้อยในการติดต่อสื่อสารและการเสนอความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ตลอดจนกิจวัตรประจำวันของแต่ละบุคคลอาจมีผลกระทบซึ่งกันและกัน ดังตัวอย่าง ข้าราชการมาถ่ายละครหรือแหล่งข่าวบันเทิง ข้าราชการไปบอกรักนักแสดง “ดาราสาว ปันปัน สุทัตตา ยอมรับผิดไม่มีสัมมาคารวะ กรณีโพสต์แรงถึง น้ำชา ชีรณัฐ บอกที่ไปเพราะอารมณ์ชั่ววูบ” หรือ “พิธีกรดังแตกหักกันจนถอนตัวจากรายการเพราะแกงเลียงถ้วยเดียว” และอีกมากมายในไทยรัฐออนไลน์^๖

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย
๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย
๓. เพื่อเสนอแนะแนวทางประยุกต์หลักพุทธธรรมของผู้บริหารในการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ วรรณกรรม รวมถึง การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัย วารสาร เอกสารต่างๆ จากภาครัฐ

๒. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ลักษณะของคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Question) เป็นรายบุคคลและให้ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถแสดงความคิดเห็นของตนเองด้วยความเป็นอิสระในประเด็นของการบริหารงานทีมงานและการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในระหว่างการทำ ปรกอบด้วย ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย ๓ กลุ่ม คือกลุ่มผู้จัดละคร, กลุ่มนักแสดง และทีมงานถ่ายทำ รวม ๙ ท่าน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนแล้วแต่เป็นผู้ที่คร่ำหวอด เป็นผู้มีประสบการณ์ตรง มีชื่อเสียง มีคุณวุฒิ และวิทยุฒิ ตรงต่องานวิจัย

^๖ไทยรัฐออนไลน์, บานปลาย พิธีกรดัง แตกหักกันจนถอนตัวจากรายการเพราะแกงเลียงถ้วยเดียว, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.thairath.co.th/entertain/news/1757525> [๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙].

ผลการวิจัย

วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ พบว่าสภาพปัญหาการบริหารงานในกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย คือ (๑) การสื่อสารระหว่างกัน (๒) การใช้อารมณ์ของตนเองเป็นหลักในการตัดสินใจ (๓) การส่งต่ออารมณ์ให้ผู้รับผลงานต่อเกิดความไม่เข้าใจ มีข้อผิดพลาด ทำให้ต้องศึกษาหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย เพื่อนำมาเสนอแนะแนวทางประยุกต์หลักพุทธธรรมของผู้บริหารในการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย

วิธีแก้ไข้ปัญหาที่ได้จากผลการวิจัย พบว่า

บุคลากรในการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทยนั้น ที่ประมวลจากการสัมภาษณ์ ล้วนใช้ธรรมะเป็นเครื่องยึดโยงและขัดเกลาจิตใจในการกระทบกระทั่งกันเวลาทำงานร่วมกัน

สาราณียธรรม ๖ หลักคิดหลักธรรม ซึ่งเป็นการเคารพกันในการทำหน้าที่ ใช้หลักคิดในเหตุและผลของภาระงานที่มีความสัมพันธ์ มีความเคารพกัน ช่วยเหลือกัน และ สามัคคีพร้อมเพรียงกันตลอดการผลิตละครทั้งหมด เริ่มตั้งแต่ ตำแหน่ง ผู้กำกับการแสดง ผู้ช่วยผู้กำกับการแสดง ผู้จัดการกองถ่าย ผู้กำกับศิลป์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายฉากและศิลปกรรม เจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดหาเครื่องแต่งกายนักแสดง เจ้าหน้าที่ทำเสียง นักแสดงทุกหน้าที่ล้วนต้องมีเมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตาเมโนกรรม สาธารณโภคี สีสสามัญญดา ทิฏฐิสามัญญดา เพื่อให้การอยู่ร่วมกันอย่างเป็นหนึ่งเดียว เป้าหมายเดียวกัน มีความผูกพันในความสำเร็จร่วมกันซึ่งเป็นแนวทางที่ใช้กันในชีวิตของบุคลากรในการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย

การศึกษาในครั้งนี้องค์ความรู้ คือ แนวทางประยุกต์หลักธรรมของบุคลากรในการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย

๔ ขั้นตอน	หลักพุทธธรรม	แนวทางการบริหาร
ขั้นตอนการเตรียมการ	สังคาลกสูตร	การจัดการด้วยความเมตตา และปัญญา
ขั้นตอนการถ่ายทำ	สาราณียธรรม ๖	ความรักในหน้าที่ เอื้ออาทร ระหว่างกัน
ขั้นตอนหลังการถ่ายทำ	สังคาลกสูตร	ร่วมคิดร่วมแก้ปัญหาโดยมีใจเป็นหนึ่งเดียว
ขั้นตอนการประเมินผล	สาราณียธรรม ๖	สรุปผลงาน สานโมตร วิจิไพเราะ ให้อภัย

บทสรุป

การบริหารงานในกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทยนั้น จะต้องมีการทำงานร่วมกันของบุคคลเป็นจำนวนมาก ในการรวมกองถ่ายฯแต่ละครั้งก็จะมีบุคคลทำงานร่วมกันนับ ๕๐ ชีวิต ซึ่งแต่ละบุคคลก็มีบุคลิกนิสัยใจคอแตกต่างกันไป ดังนั้น จึงอาจมีการกระทบกระทั่งกันด้วยอารมณ์บ้างเป็นธรรมดา จากข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงวุฒิในการบริหารงานกองถ่ายฯ พบว่าปัญหา คือ (๑) การสื่อสารระหว่างกัน (๒) การใช้อารมณ์ของตนเองเป็นหลักในการตัดสินใจ (๓) การส่งต่ออารมณ์ให้ผู้รับผลงานต่อเกิดความ

ไม่เข้าใจ มีข้อผิดพลาด และยังเข้าใจว่าบุคลากรแต่ละท่านนั้นล้วนมีหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และนำมาช่วยตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในกองถ่ายฯ ทั้งนั้น

แนวทางปฏิบัติของผู้ที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม กองถ่ายละครโทรทัศน์ฯ เมื่อทีมงานรวมตัวกันทำหน้าที่ของตนในกองถ่ายละครฯ สิ่ง que ทุกคนรับรู้ได้ คือ การแบ่งปันความคิด แบ่งปันน้ำใจ แบ่งปันอาหารการกิน และแบ่งปันกันทุกสิ่ง โดยมีแนวคิดเสมอว่าขณะนี้ทีมผู้จัดละครนักแสดง และ ทุกคนล้วนมีหน้าที่ช่วยกันทำหน้าที่เพื่อครอบครัวที่สมบูรณ์ ด้วยความมีเมตตา เอื้อเพื่อแบ่งปันกันจนกว่าการถ่ายละครจะสำเร็จไปตามเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน ผู้วิจัยเสนอหลักธรรม สาราณียธรรม ๖ หลักคิดหลักธรรม ที่ประมวลจากการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการเคารพกันในการทำหน้าที่ ใช้หลักคิดในเหตุและผลของภาระงานที่มีความสัมพันธ์ มีความเคารพกัน ช่วยเหลือกัน และ สามัคคีพร้อมเพรียงกันตลอดการผลิตละครทั้งหมด เริ่มตั้งแต่ ตำแหน่งผู้กำกับการแสดง ผู้ช่วยผู้กำกับการแสดง ผู้จัดการกองถ่าย ผู้กำกับศิลป์ เจ้าหน้าที่ฝ่ายฉากและศิลปกรรม เจ้าหน้าที่ฝ่ายจัดหาเครื่องแต่งกายนักแสดง เจ้าหน้าที่ทำเสียง นักแสดง ทุกหน้าที่ล้วนต้องมีเมตตากรายกรรม เมตตาวัจกรรม เมตตาโมกรรม สาธารณโกศี สีสสามัญญตา ทิณีสสามัญญตา คือ การให้ความเคารพและให้เกียรติต่อความคิดของผู้อื่น มีความเชื่อและความเห็นชอบร่วมกัน ในทุกกิจกรรมและผลลัพธ์ของกิจกรรมเพื่อให้การอยู่ร่วมกันอย่างเป็นหนึ่งเดียว เป้าหมายเดียวกัน มีความผูกพันในความสำเร็กร่วมกันซึ่งเป็นแนวทางที่ใช้กันในชีวิตของบุคลากรในการบริหารงานกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดและเป็นแนวทางที่นำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในทุกกองถ่ายละครโทรทัศน์ไทย ของการทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข คือบุคลากรทุกคนต้องมีสติ สมาธิ ปัญญา เพียงแต่ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งไม่เหมือนกัน ก็ต้องหาวิธีการในการแก้ปัญหาที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์ ในกองถ่ายละครทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ทุกคนอยากเจอการทำงานที่ดี หน้าที่นักแสดงก็คือการแสดง ถ้าอารมณ์ไม่ได้ก็ไปสวมบทบาทตัวละครตัวนั้นได้ไม่ดี หน้าที่ของทีมงานแต่ละฝ่ายมีความสัมพันธ์กันเสมอ สุดท้ายทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ขึ้นเราก็จะมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาของการทำงาน และที่แน่นอนที่สุด ถ้าทุกคนเข้าใจในหลักพุทธธรรมและนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานร่วมกัน ทุกคนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างปกติสุขแน่นอน

บรรณานุกรม

- พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสสี). เบญจศีล เบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : ต้นบุญพิมพ์ดี, ๒๕๕๕.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- สินียา ไกรวิมล. “ลักษณะของบทธะครโทรทัศน์ไทยที่ได้รับความนิยมช่วงหลังข่าวจากปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ถึง พ.ศ.๒๕๔๔”. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- องอาจ สิงห์ลำพอง. กระบวนการผลิตละครโทรทัศน์. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๗.
- Bastian Clevé. Film Production Management. Third edition. Burlington : Focal Press, 2006.
- ไทยรัฐออนไลน์. บานปลาย พิธีกรดัง แดกหักกันจนถอนตัวจากรายการเพราะแกงเลียงถ้วยเดียว. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://www.thairath.co.th/entertain/news/1757525> [๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙].